

3. Заваринська І.Ф. Лінгвокультурна мотивація фразеологізмів з онімним компонентом в англійській, польській та українській мовах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.17 / І.Ф. Заваринська. – К., 2010. – 22 с.
4. Каракуця О.М. Фразеологізми української мови з компонентом “душа” (структурно-семантичний, ідеографічний, лінгвокультурологічний аспекти): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 “Українська мова” / О.М. Каракуця. – Харків, 2002. – 19 с.
5. Кунин А.В. Курс фразеології сучасного англійського мови: учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. / А.В. Кунин. – М.: Высш. шк.; Дубна: Изд. центр “Феникс”, 1996. – 381 с.
6. Лабінська Б.І. Німецькі фразеологізми з компонентом на позначення фізичного стану людини: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.04 / Б.І. Лабінська. – Л., 2004. – 20 с.
7. Пасюківська М.В. Зоонімічна лексика в польській фразеології: склад, семантика, функції: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.03 / М.В. Пасюківська. – К., 2009. – 18 с.
8. Селіванова О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти): монографія / Олена Селіванова. – К.-Черкаси: Брама, 2004. – 276 с.
9. Эмирова А.М. Избранные научные работы. К 75-летию со дня рождения и 52-летию научной, педагогической и общественной деятельности / А.М. Эмирова. – Симферополь: КРП “Издательство “Крымучпедгиз”, 2008. – 366 с.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- АУФС** Англо-український фразеологічний словник / уклад. К.Т. Баранцев. – 3-тє вид., стер. – К.: Т-во “Знання”, КОО, 2006. – 1056 с.
- БАРФС** Большой англо-русский фразеологический словарь: около 20000 фразеологических единиц / А. В. Кунин. – 6-е изд., исправл. – М.: Живой язык, 2005. – 944 с.
- НТСУМ** Новий тлумачний словник української мови: в 3-х т. / уклад.: В.Яременко, О.Сліпушко. – К.: “Аконіт”, 2007. – Т. 1 /А-К/. – 926 с., Т. 2 /К-П/. – 926 с., Т. 3 /П-Я/. – 862 с.
- НУФС** Німецько-український фразеологічний словник: в 2 т. / уклад.: В.І Гаврись, О.П. Пророченко. – К.: Радянська школа, 1981. – Т. 1. – 416 с., Т. 2. – 384 с.
- СФУМ** Словник фразеологізмів української мови / уклад.: В.М. Білоноженко та ін. – К.: Наук. думка, 2008. – 1104 с.
- DAIPV** Mc Graw-Hill’s Dictionary of American Idioms and Phrasal Verbs / Richard A.Spears. – USA, New York: The Mc Graw-Hill Companies, Inc., 2005. – 1080 p.
- LDEI** Longman Dictionary of English Idioms. – London: Longman Group UK Limited, 1996. – 387.
- Rö** Röhrich, Lutz: Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten. 3 Bd. / Lutz Röhrich. – Freiburg, Basel, Wien: Herder, 2003. – 1910 S. – Bd. I: A – Ham. – 638 S., Bd. II: Hanau – Saite. – 639 – 1274 S., Bd. III: Sal – Zyl. – 1275 – 1910 S.

УДК 811.161.2’276’373.611

ЛЕКСИКО-СЛОВОТВІРНА КАТЕГОРІЯ ДІЇ/ПРОЦЕСУ

Старченко Я.С., аспірант

Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна

Лексико-словотвірні категорії жаргонів вирізняються своєю специфікою у вияві відповідних процесів і явищ.

Цю статтю присвячено дослідженню однієї із лексико-словотвірних категорій – дії/процесу, з'ясуванню особливостей перебігу і наслідків появи відповідних дериватів-інновацій в українських жаргонах.

Ключові слова: дериват, жаргон, лексико-словотвірна категорія, словотвірний ланцюжок, словотвірний тип, типи номінації.

Старченко Я. С. ЛЕКСИКО-СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ КАТЕГОРИЯ ДЕЙСТВИЯ/ПРОЦЕССА /

Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина, Украина.

Лексико-словообразовательные категории жаргонов выделяются своей спецификой в проявлении соответствующих процессов и явлений. В этой статье исследуется одна из лексико-словообразовательных категорий – действия/процесса, выяснение особенностей хода и следствий появления соответствующих дериватов-инноваций в украинских жаргонах.

Ключевые слова: дериват, жаргон, лексико-словообразовательная категория, словообразовательная цепочка, словообразовательный тип, типы номинации.

Starchenko Y. S. LEXICAL WORD-FORMATIVE CATEGORY OF ACTION/PROCESS/ V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine.

Lexical word-formative categories of jargons are distinguished by their peculiarity in expression of certain process and phenomena. The present article is concerned with one of the word-formative category of action/process, and the peculiarities of appropriate innovative derivative words in Ukrainian jargons are also described in the article.

Key words: derivative word, jargon, lexical word-formative category, word-formative chain, word-formative type, nomination types.

Метою цієї статті є дослідження словотвірного вияву категорії дії/процесу в сучасних жаргонових системах української мови в контексті загальних жаргонових словотвірних процесів і явищ. Конкретні завдання статті – виявити основні способи і засоби словотворення дієслів, їхню специфіку порівняно з іншими категоріями як у жаргонах, так і в літературній мові загалом, з'ясувати причини таких особливостей тощо.

Дієслівна система української мови презентована значною кількістю одиниць і виражає найширший спектр дій і процесів. Позначення дії/процесу відбувається через одиниці різних рівнів мови: лексичний (*їхати, співати*), фразеологічний (*підкувати на всі чотири, розбити глека*), словотвірний (*усміхатися, ярмаркувати*). Самі дієслова, у свою чергу, стають початком словотвірних ланцюжків у творенні дериватів, належних до різних частин мови: *снідати* → *снідання, сипати* → *розсипати, засніжити* → *засніжений*.

Процеси і явища дієслівного словотворення в українській мові завжди були предметом глибоких зацікавлень науковців, а їхні праці стосувалися різних аспектів деривації. До слова згадаємо праці таких науковців, як О.Бондар [2], І.Вихованець [3], Т.Возний [4], К.Городенська [5], М.Жуйкова [6], А.Загнітко [7], В.Ільїн [8], С.Соколова [10], Л.Юрчук [12], Р.Смаль-Стоцький [9] та інші.

В основі своєї об'єктом дослідження у цих та інших працях була сучасна українська літературна мова. У контексті цього напрацьовано значний обсягом матеріал, різноманітні підходи і методи у вивченні дієслівних явищ, теоретичну базу. Ураховуючи той факт, що жаргонові словотвірні процеси і явища є природною частиною загальної словотвірної системи української мови, вважаємо напрацьовані здобутки цілком придатними і для вивчення словотвірно-дієслівних явищ в сучасних українських жаргонах (власне у своїх дослідженнях ми і послуговуємося цими та іншими досягненнями).

Сучасні словники засвідчують факт наявності різних типів номінації дії/процесу в українських жаргонах: семантичний, синтаксичний, словотвірний.

Так, репрезентантом семантичної номінації є лексема зразка *валити*, одно із загальнономовних значень якої є значення „примушувати падати, силою перекидати” з його підзначеннями „убивати”, „зрізувати, зрубувати”, руйнувати, „розламувати”, „позбавляти можливості триматися на ногах ” [СУМ I 284]. У студентському жаргоні внаслідок метафоричних перенесень лексема набула значення „необ'єктивно оцінювати знання студентів на іспиті, виставляючи незадовільну оцінку” (таке значення має і видовий відповідник *завалити*).

Унаслідок таких і подібних процесів постав і жаргонізм *колотися*, загальнолітературне значення – ‘мати здатність колоти – натискати або проколювати чим-небудь гострим, спричиняти біль, робити укол’. У жаргоні наркоманів наявна лексема *колотися* має звужене значення ‘вживати наркотичні речовини через укол у вену’. Таке ж і у дієсловах *ширяться/ширнутися* ‘уводити/увести наркотик внутрішньовенно’.

Водночас лексема *валити* є виявом і синтаксичного (фраземного) утинання. Зокрема, в українській мові наявний фразеологізм *валити з хворої голови на здорову* і його синоніми *валити на когось, перекладати провину на когось*. У результаті утинання дієслівний елемент *валити* перебирає на себе семантику всього

словосполучення, а в злочинницькому жаргоні набуває значення ‘*доносити на когось, видавати когось*’ і має несхвальну оцінку (оскільки в злочинницькому середовищі такі дії засуджуються).

Порівняймо ще: *пов'язати на місці* ‘затримати на місці злочину’ і *пов'язати* – у злочинницькому та міліцейському жаргонах ‘затримати, заарештувати’.

Проте, в нашій картотеці наявні номен, походження яких важко пояснити. Наприклад, в українській мові наявний загальний жаргоновий номен *вмазати* ‘вжити, випити спиртні напої в великій кількості; напиться’ і номен із наркожargonу *вмазати* ‘увести ін'єкцію наркотику внутрішньовенно’. У цьому разі можливі різні пояснення появи номена: 1) первісно номен з'явився у значенні ‘випити’, оскільки жаргон наркоманів є порівняно „молодим”, а в наркожargonі цей номен є запозиченням; 2) з'явилися номен у незалежно, оскільки в наркожargonі номен позначає лише один спосіб вживання наркотиків (внутрішньовенно, а не будь-як) – наявні семантичні розрізнення; таке тлумачення підтверджують і подальші словотвірні процеси: від обох слів утворюється номен *вмазаний* ‘ознака того, хто знаходиться під дією алкоголю’ чи ‘ознака того, хто знаходиться під дією наркотиків’, проте словники фіксують похідні *вмазатися/вмазуватися* ‘увести/увводити наркотик внутрішньовенно’ тільки від наркожargonового номена.

Фактично синтаксичне (фраземне) утинання і семантичне перенесення належать до способів ожargonювання загальнономовних одиниць (номенів) – принатурення їх до потреб жаргонової номінації, переведення їх у розряд жаргонових. Такі процеси і посталі одиниці не є предметом нашого дослідження. Їх залучаємо до аналізу лише в разі, коли вони задіяні як твірні основи в появі похідних – фактично стали вершиною (початком) словотвірного ланцюжка чи гнізда:

хапати дим ‘під час куріння цигарки’ → нарк. *хапати* ‘зтягуватися цигаркою із наркоречовиною’ → *хапка* ‘цигарка з марихуаною’

→ *хапка* ‘зтяжка цигаркою з марихуаною’

→ *хапочка* ‘оцінно-розмірне до *хапка*’.

Інноваційні деривати-дієслова наявні в багатьох сучасних українських жаргонах: комп. *аржувати* ‘архівувати архіватором ARJ’, нарк. *запузиритися* ‘вжити наркозасоби’, злоч. *лапшити/лапати* ‘обманювати когось, брехати комусь’, мол. *наитувати* ‘ночувати (здебільшого з дівчиною)’, спорт. *бичкувати* ‘використовувати проти суперника *бички*’, загальножargonове *бомжувати* ‘бути бомжем’ тощо.

Усі інноваційні номен можна класифікувати за найрізноманітнішими критеріями. Проте, з погляду на суто словотвірні ознаки, на визначені завдання і – найголовніше – з огляду на нашу картотеку виділяємо дві найзагальніші групи номенів-дієслів за критерієм семантики твірної основи і близькості загальної формули словотвірного значення: 1) відособові дієслова; 2) відпредметові дієслова.

ВІДОСОВОБІ ДІЄСЛОВА

Ця група нараховує близько 40 дериватів, серед яких наявні номен молодіжного (*панкувати*), спортивного (*паровозитися*), водійського (*гракувати*), злочинницького (*паханувати*) жаргонів зі значною перевагою молодіжного жаргону, а також номен інтержargonового статусу (наприклад, *лохонутися*).

Тематично всі відособові деривати-дієслова умовно можна поділити на три групи (без урахування жаргонової належності): 1) „професійна” діяльність чи рід занять: *човникувати, фаніти*; 2) дія як вияв соціально набутого чи набуваного стану чи статусу: *змажоритися, збомжувати, кентувати*; 3) набування/набуття чи вияв ознаки: *рисачити, бакланити*. Кількісно переважає третя група дериватів.

У творенні цих дериватів переважно задіяно суфіксальний спосіб словотворення, зрідка префіксальний і конфіксальний.

Детальний аналіз уможливило виявлення різних найзагальніших особливостей відособових дериватів-дієслів. Далі якраз і звернемо увагу на такі особливості.

Третя частина цих дериватів походить від твірних основ, які мають пряме значення: *лох* → *лохонутися* ‘стати лохом’, *панк* → *панкувати* ‘бути панком’. Серед них, у свою чергу, переважають чужомовні твірні основи. Частина з них зазнала структурних чи статусних змін в українській мові⁷:

фанатик → *фанат* → *фанатіти* ‘бути фанатом’; *фанатик* → *фанат* → *фан* → *фаніти* ‘бути фаном’; *гомосексуаліст* → *гомосек* → *гомик* → *гом* → *гомати* ‘бути гомом – здійснювати одностатевий акт’/*гомити* ‘робити когось гомом’; *бомж* (запозичена з російської мови аббревіатура ‘без определенного места жительства’ в українській мові має статус слова) ‘безхатько’ → *бомжувати* ‘бути бомжем’.

Частина твірних основ в українській мові не зазнала ніяких змін і в незмінному вигляді задіяна у словотвірних процесах, до того ж і сама твірна основа має жаргоновий статус: *байкер* → *байкерувати* ‘бути байкером’, *панк* → *панкувати* ‘бути панком’; такі ж ознаки має і суто український ланцюжок *пахан* → *паханувати* ‘бути паханом’.

Значно більша частина номенів – це деривати, твірні основи яких мали переносне значення. Тобто той чи той жаргон “запозичив” із загальнономовного фонду лексему, змінив її значення. “Запозичені” лексеми зовсім не позначали осіб: передусім вони називали істот тваринного світу (*рисак* ‘порода коней’, *баклан* ‘водоплавний птах’, *грак* ‘перелітний птах’), різноманітні предмети (*паровоз* ‘залізничний локомотив із паровим двигуном’, *динамо* ‘генератор постійного струму’, *човник* ‘невелике веслувальне судно’), зовнішню ознаку (*синій* ‘колір обличчя п’яниці’), музичне явище (*мажор* ‘музичний лад, бадьорий і радісний’), явище природи (*мороз* ‘низька зимова температура’). Лише один із запозичених номенів називав людину – *зомбі* – із переносним лексичним значенням у літературній мові ‘людина, що сліпо підпорядковується волі інших’.

Власне у цьому разі жаргонові назви осіб з’явилися внаслідок перенесення якоїсь видільної ознаки загальнономовної лексики на особу: *човник* ‘особа- дрібний приватний торговець’, *рисак* ‘особа, яка виділяється серед інших, відділяється від інших, перестає бути своєю’, *зомбі* ‘студент-заочник Академії фізкультури’. Складнішим, але цілком поясненим є перенесення *мороз* ‘мінусова температура’ → спорт. *мороз* ‘особа млява, монотонна’. Винятком тут є номен *синяк*, який постав унаслідок суто словотвірних процесів (*синій* → *синяк*) і має словотвірне значення ‘*синя особа-п’яниця, алкоголік*’.

Треба зауважити, що деякі процеси перенесення ознак, властивостей у жаргонах зумовлюють багатозначність номенів: *баклан* 1) балакуча людина, 2) непорядна, підла людина, 3) брехун, недотримується слова⁸; *грак* 1) приватний таксист, 2) клієнт приватного таксиста; *плуг* 1) особа з уповільненою реакцією, флегматик, 2) зрідка – про розумовий стан людини.

У групі дериватів, твірними до яких були слова з прямим значенням, словотвірне значення здебільшого має загальну формулу ‘бути особою, що названа твірною основою’ без будь-яких додаткових нюансів (*панкувати*, *паханувати*, *бомжувати*), рідше – ‘ставати, робитися тим, хто названий твірною основою’ (*лохонутися*, *зафрендитися*).

Деривати з метафоричними твірними основами виявляють низку особливостей. Передусім, тільки деякі з них мають формулу словотвірного значення ‘бути тим, хто названий твірною основою’: *бикувати/бичитися* ‘бути биком’, *човникувати* ‘бути човником’, *грачувати* ‘бути граком’, *морозитися* ‘бути морозом’ (у футболі – поводитися мляво, монотонно) чи ‘стати тим, хто названий твірною основою’ (*змажоритися* ‘стати мажором’). Всі інші деривати є виявом складніших семантичних процесів у ході появи відособового дієслова, що водночас зумовлює труднощі формулювання словотвірного значення і наявність додаткових семантичних нюансів у кожному окремому випадку.

Опишемо це на прикладі окремих дериватів. *Кадр* ‘приятель, товариш’ → *кадрити* → очікуване словотвірне значення ‘бути кадром, діяти, як кадр – стати приятелем, товаришем’; проте, у ході словотвірних процесів відбувається „спеціалізація” кадра, приятеля: дію виконує тільки хлопець, дію спрямовано на дівчину – *залицятися*, *фліртувати*; подальший елемент словотвірного ланцюжка *кадритися* мав би позначати ‘взаємне залицання, фліртування’, проте, знову стосується лише хлопця і має доточення у значенні ‘*схилитися до статевого акту*’.

Зомбі ‘студент-заочник Академії фізкультури’ → *зомбувати* – очікуване словотвірне значення ‘бути зомбі’ (як *байкер* → *байкерувати*), проте, утворене дієслово має лексичне значення ‘складати сесію’. Ураховуючи той факт, що в цьому закладі і загальнономовне слово *сесія* має свій жаргоновий відповідник (*зомбізація*),

⁷ Подаємо ланцюжки, починаючи з першого запозичення і завершуючи відповідним дієсловом.

⁸ Такі і подібні результати перенесення потребують окремих досліджень, проте вони не обумовлені в наших завданнях.

словотвірне значення дієслова *зомбувати* має таку формулу ‘дія/процес, пов’язана з зомбізацією – брати участь у зомбізації, бути учасником зомбізації’.

Динамо → *динамити*. Цей ланцюжок має свою специфіку, оскільки є виявом взаємодійних процесів в українських жаргонах. Так, у молодіжному жаргоні *динамо* означає особу, яка не виконує своїх обіцянок чи схильна ігнорувати домовленості. На позначення дії у молодіжному (і злочинницькому) жаргоні наявний синтаксичний (фраземний) номен *крутити динамо* з дещо вужчим „спеціалізованим” значенням – ‘*брехати, переконувати не в правдоподібному*’; однослівного номена від *динамо* немає. У спортивному жаргоні немає номена *динамо* для позначення відповідної особи. Проте, наявний дієслівний дериват *динамити* ‘обдурювати суперника (суперників) спец ефектами, відволікаючи їхню увагу від основного задуму’. Можна припустити, що спортсмени, не вводячи до своєї мови (жаргону) номен *динамо* (чи не витворюючи його) зі значенням ‘особа, яка обманує’, створюють дієслово безпосередньо від номена молодіжного жаргону. Хоча можна припустити й інше: у розмовній мові наявне слово *динамо* з переносним значенням ‘особа, яка швидко рухається, бігає – енергійна, бадьора’ [його чомусь не фіксує СУМ XI], а спортсмени принамурили його до своїх словотвірних потреб.

ВІДПРЕДМЕТОВІ ДІЄСЛОВА

До цієї групи жаргонових інновацій зараховуємо дієслова, твірними основами яких є іменники. На відміну від дієслів-дериватів попередньої групи, ці деривати послідовно виявляють свої особливості.

Передусім, кількісно ця група переважає (більше 60 дериватів), у ній представлено лише жаргон наркоманів, спортсменів, молодіжний і комп’ютерний жаргони. Відмінне дієслівне словотворення кожного із названих жаргонів виявляє помітні взаємозумовлені особливості, тому й подальший безпосередній аналіз дериватів здійснюємо в межах того чи того жаргону.

Найбільше дієслів цього типу виявили в комп’ютерному жаргоні. Зауважимо, що назва групи *відпредметові дієслова* для цього жаргону є певною мірою умовною, оскільки у них по суті наявні різні твірні основи:

- власне іменникові (*мишка* ‘пристрій для керування комп’ютером’ → *мишкувати*⁹ ‘працювати мишкою, використовувати мишку’);

- аббревіатурні (ARG ‘комп’ютерний архіватор’ → *аржувати* ‘використовувати архіватор ARG’, RAR ‘комп’ютерний архіватор’ → *рарити* ‘використовувати RAR’),

- чужомовні (англійські) твірні основи, які в мові-оригіналі позначають дію – належать до дієслів, в українській мові – через свою звукову форму сприймаються як іменники (*save* ‘зберігати’ → *сейвити* ‘зберігати файл’, *edit* ‘редагувати, компонувати’ → *едітити* ‘редагувати’).

У творенні комп’ютерних дериватів-дієслів використано традиційні форманти -а(ти), -и(ти), -ува(ти). Отже, їхнє словотвірне значення повинно мати загальну формулу ‘дія/процес, пов’язана з тим, що названо твірною основою’ (порівняймо, наприклад, з відособовими дієсловами). Проте, наявна картотека дає змогу говорити про своєрідні різновиди словотвірного значення, які уточнюють загальну дію. Зокрема, вирізняємо деривати з такими значеннями:

- дія/процес із використанням чогось: *delete* → *делітити* ‘використовувати delete – знищувати¹⁰’, *ctrl+break* → *брейкати* ‘використовувати ctrl+break (переривати програми за допомогою ctrl+break)’;

- створювати (встановлювати щось: *back-up* ‘дублювання’ → *векапити* ‘створювати резервні копії’, *chat* ‘спілкуватися’ → *чатити(ся)* ‘встановлювати зв’язок в інтернеті (спілкуватися)’;

- досягати чогось: *upgrade* ‘підвищувати якість’ → *апгрейдити* ‘дія з підвищення якості’ (модернізувати апаратне забезпечення),

- наслідок дії чогось: *глюк* ‘збій, помилка в програмі’ → *глючити* ‘працювати з глюками’ (зі збоями).

⁹ *Мишкувати* – єдиний дієслівний дериват цієї групи в комп’ютерному жаргоні, утворений від української основи; всі інші – від англійських запозичень, лише частину з яких використовують як самостійні слова.

¹⁰ Тут і далі у дужках подаємо лексичне значення слова.

Частина утворених дієслів показує, що із приєднанням відповідного форманта до твірної основи доточується й семантичний елемент 'дія/процес': *post* 'лист електронною поштою', 'повідомлення в чаті, на форумі' → *постити* 'використовувати пости – писати листи електронною поштою', 'писати повідомлення на форумах', *zip* 'архіватор winzip' → *зіпити/зіпувати* 'дія з використання *зіпу* (архівувати за допомогою winzip)', *чат* 'невимушено говорити, невимушена дружня розмова' і *чатити(ся)* 'спілкуватися в інтернеті', *connect* 'з'єднувати' і *конектитися* 'з'єднуватися через комп'ютер'¹¹.

Другим за кількісним виявом відпредметових дієслівних дериватів є молодіжний жаргон. В основному це деривати, що пов'язані з побутовими явищами. За мовним статусом ці деривати є гібридами – поєднання англійської основи з українським словотворчим засобом: *night* 'ніч' → *найтувати* 'ночувати' (переважно з дівчиною), *hair* 'волосся' → *обхайратися* 'обрізати, підрізати волосся (обстригтися)'/*обхайрати* 'обрізати, підрізати волосся силоміць' (стригти силоміць когось).

Виняток із цієї особливості становлять лише два дієслова з власне українською твірною основою і словотворчими засобами: *витріщати баньки* → *банчити* 'торгувати на ринку' (крім приєднаної семи 'дія/процес' відбулися й семантичні перетворення), *бабло* (гроші) → *забаблати* 'заплатити гроші' (далі, унаслідок семантичної номінації формується інше значення цього слова – *відкутитися*). На відміну від комп'ютерного жаргону, у молодіжному дієслові переважно утворені від чужомовних слів-іменників: *дабл* 'туалет' → *даблити* 'ходити до туалету'; *sale* 'продажа, збут' → *сейлити* 'здійснювати продаж, здійснювати збут'.

Лише два з них мають дієслівну твірну основу: *fuck* 'злягатися' → *факатися* 'злягатися', *to ask* 'просити' → *аскати* 'випрошувати'. У цьому разі чужомовне слово й жаргоновий дериват фактично мають ідентичну семантику.

У зв'язку з цим варто звернути увагу на той факт, що номінативні процеси пов'язані з дієсловами молодіжного жаргону, не завершуються словотвірним ланцюжком із двох елементів (твірна → похідна) – звичним є задіяння інших типів номінації. Для прикладу подаємо кілька номінативних ланцюжків:

фейс 'обличчя' → *відфейсувати* 'побити по обличчю' → семантичне перенесення '*побити когось*' ,

pick-up 'випадкове знайомство' → *пікати* 'знайомитися' → звуження семантики '*знайомитися з метою злягання – спокушати*' ,

fuck 'злягатися' → *факатися* 'злягатися' і → *фачити* 'принижувати, зневажати'

session 'зайнятий чим-небудь час' → *сейшн* 'вечірка, п'ятника' → *сейшенити* 'бути на вечірці, п'ячити'.

Помітними особливостями виділяється і жаргон наркоманів. Він нараховує 15 інноваційних дериватів, утворених безпосередньо від твірних основ іменників у жаргоні наркоманів: *винт* 'наркотик' → *винтитися* 'уводити до організму винт'/*винтонутися* 'увести до організму винт', *хімія* 'наркотик, виготовлений хімічним способом' → *хімічитися* 'вживати хімію'. Виняток становить дериват *запузиритися* 'вжити наркозасоби', утворений від жаргонового номена *пузир* 'пляшка' (як правило з алкогольними напоями).

У мові наркоманів наявна значна кількість номенів, що позначають різновиди наркотичних засобів, способи їх приготування й уживання, можливі стани і наслідки, спричинені вживанням наркотиків. Небезпідставно можна було очікувати появу і значної кількості відповідних дієслівних дериватів, проте таких номенів мало. І хоча дієслів не так багато, все ж вони називають усі „важливі” дії/процеси в житті наркоманів: виготовлення наркотиків, уживання наркотиків, наркотичні стани. До того ж, на відміну від інших жаргонів, у жаргоні наркоманів здебільшого творення відпредметових дієслів супроводжується паралельними, додатковими процесами – має свої нюанси.

Так, зокрема, словотвірні ланцюжки *кайф* 'стан ейфорії' → *кейфоситися* 'перебувати у стані ейфорії', *ігла* → *іглохатися* 'уводити наркотик шляхом ін'єкції' унаочнюють наявність „зайвих”, „надлишкових” елементів -*ос-* і -*ох-*, які самі собою не мають семантичного навантаження.

Дериват *глюк(о)нутися* репрезентує другий ступінь жаргонового словотворення із задіянням різних способів: *галюцинація* (загальнономовне) → *глюк* 'галюцинація' → *глюк(о)нути* 'миттєво увести у стан галюцинації'.

¹¹ Дериват із таким значенням у молодіжному жаргоні став основою для семантичної номінації – перенесення значення за подібністю (суміжністю) дії і має лексичне значення *зустрічатися*.

Унікальним у дієслівному словотворенні є дериват *дерибанити*, мотивований словом *дербан* 'збір урожаю маку'. Цей номен є паронімом до „актуальних” сьогодні в житті українського суспільства номенів *дерибан* 'розкрадання' і *дерибанити* 'розкрадати'. Можливо, що першою стадією адаптації злочинницького слова *дерибан* до потреб наркоманів була заміна звука [и] на нульовий звук, оскільки наркомани „збирають” чужий урожай маку – тобто крадуть його. Замість очікуваного значення 'збирати (красти) урожай маку' дериват *дерибанити* має у жаргоні наркоманів три значення: 1) збирати наркотичні рослини, 2) виготовляти наркотик, 3) готувати наркотик до вживання. Пояснити таке явище не можемо, як не можемо з'ясувати, чи ці значення постали водночас із появою деривата чи відбулися якісь послідовні семантичні процеси.

Незвичайною для творення дієслів цієї групи є й поява деривата *кукерманити*. У жаргоні наркоманів є номен *кукер* 'подрібнена макова соломка як сировина'. Оброблена і готова до вживання сировина має назву *кукнар* 'чай, заварений соком макової соломки'. Український загальнономовний ланцюжок сировина → чай із тієї сировини втілюється через пару іменник-сировина → прикметник (чай, напій): *липа* → *липовий чай*, *малина* → *малиновий чай*, або іншою моделлю: іменник-назва сировини → іменник + прийменник з з іменником → *чай з липи*, *малина* → *чай з малини*. Отже, і жаргоновий ланцюжок матиме вигляд *кукер* 'соломка як сировина' → *кукнар* 'чай із соломки'. Загальнономовний номен на позначення дії/процесу вживання чаю реалізується тільки дієсловом *чаювати*; позначення дії/процесу вживання видів чаїв немає.

Свої особливості відіменного дієслівного словотворення є і в спортивному жаргоні. Передусім у цьому жаргоні виявили лише п'ять інноваційних дериватів цього типу (усі мотивовані іменниками). Майже всі мають словотвірне значення 'дія/процес із використанням того, що названо твірною основою':

бички 'кидки в дзюдо з відповідним захватом руки та спини' → *бичкувати* 'використовувати бички проти суперника',

хімія 'наркотики, виготовлені хімічним способом – анаболічні стероїди' → *хімічити* 'вживати хімію' (номен із таким же значенням наявний і в жаргоні наркоманів – з'ясувати первинність його появи чи запозиченість у якомусь із цих жаргонів не можемо).

Лише один дериват позначає результат, точніше його відсутність: *баранка* 'нульовий результат' → *забаранити* 'досягти баранки – не виконати жодної спроби у стрибках із жердиною'. Номен *баранка* з таким значенням використовується майже в усіх видах спорту, проте похідний дієслівний номен наявний лише в мові жердинників.

Усі спортивні деривати утворено за загальнономовними дериваційними правилами.

Вивчаючи процеси творення дієслівних жаргонових номенів, необхідно звернути увагу на наявність у посталих дієслів форми доконаного і недоконаного видів, особливості вияву названих форм. Аналіз дієслів у цьому аспекті уможливило встановлення низки специфічних ознак (викладені далі особливості притаманні як відособовим, так і відпредметовим дієсловам, ось чому аналіз здійснюємо безвідносно до якоїсь із груп).

По-перше, лише незначна кількість дієслів має двовидову пару, здебільшого доконаний вид передається або за допомогою префіксів без будь-яких семантичних відмінностей (порівняймо: *зіптити(ся)* 'використовувати *winzip*' і *зазіптити(ся)* 'використати *winzip*, *зіпувати* і *зазіпувати*', *баблати* 'платити бабло – грошима', і *забаблати* 'розплатитися баблом – грошима', *сейвити* 'зберігати файли' і *засейвити* 'зберегти файли') і форманта *ну(ти)* з постфіксом *-ся* чи без такого (порівняймо: *ширяться* 'увводити наркотик внутрішньовенно' і *ширнутися* 'увести наркотик внутрішньовенно', *делітити* 'знищувати' і *делітнути* 'знищити', *відтягуватися* 'насолоджуватися, отримувати задоволення відпочиваючи' і *відтягнутися* 'насолодитися, отримати задоволення відпочиваючи'). Творення таких дієслів відповідає загальнономовним правилам дієслівної деривації.

По-друге, переважну кількість дієслівних номенів використані джерела фіксують лише у формі недоконаного виду, проте частина з них без будь-яких перешкод може приєднувати відповідний словотворчий засіб на позначення доконаного виду; порівняймо: *едитити* 'редагувати, компонувати' і *едитнути/заедитити* 'зредагувати, скомпонувати', *бичити(ся)/бичувати* 'виявляти поведінку бика' і *збичитися/збичувати* 'виявити поведінку бика', *бакланити* 'говорити' і *побакланити* 'поговорити'. Можливо, такі двовидові пари існують, але з якихось причин їх не фіксують залучені для дослідження джерела.

Значно більша частина з них не передбачає приєднання засобів на позначення доконаного виду, оскільки таке приєднання привносить і додаткові семантичні зміни. Порівняймо для прикладу: *гомати* 'бути гомом' і *погомати* 'зробити гомом' (але *гоматися* 'здійснювати статевий акт' і *погоматися* 'здійснити статевий акт'), *кентувати* 'бути кентом, другом' і *покентувати* 'стати кентом, другом', *синячити* 'бути синяком' – пиячити і

морозитися ‘бути морозом – поводитися мляво, монотонно під час змагань’ і *відморозитися* ‘прикинутися, бути стороннім’.

По-третє, лише дев’ять одновидових дериватів мають форму доконаного виду й утворені за допомогою складних афіксів:

1) префіксально-суфіксального конфікса: *баранка* → *забаранити*, *френд* → *зафрендити*, *фейс* → *відфейсувати*, *хаер* → *обхайрати(ся)*,

2) префіксально-суфіксально-постфіксального конфікса: *мажор* → *змажоритися*, *лох* → *злохатися*,

3) суфіксально-постфіксального форманта: *глюки* → *глюк(о)нутися*.

Підсумовуючи дослідження інноваційних процесів у жаргоновій дієслівній деривації, зауважимо таке: самі жаргонові дієслова часто стають початком словотвірних ланцюжків і в літературній мові виступають як стилістичні засоби, не дисонуючи у відповідних текстах. Наприклад: “Не *фанію* від комп’ютерних ігор, більше у Вікіпедії сиджу” [Країна № 8(2011), с. 9]. “Ван Персі сьогодні *нафолив* більше, ніж усі захисники Голандії разом” [Інтер: трансляція футбольного матчу, 21.06.06].

Кожен із аналізованих жаргонів виявляє тематичну специфіку, вибірковість у називанні дій/процесів:

- у комп’ютерному жаргоні деривати в основному позначають дії/процеси, пов’язані з операціями, виконуваними користувачем;

- молодіжний жаргон виявляє словотвірну активність на рівні побутової діяльності;

- у спортивному жаргоні переважають дії/процеси, пов’язані із застосуванням чогось, досягненням результату чи стану поведінки у грі;

- важливим для наркожаргону є дії з уживанням наркотиків і наслідки такого вживання.

Подальшого вивчення потребують питання безпосередньої взаємодії жаргонових словотвірних дієслівно-інноваційних процесів з відповідними процесами в стилях української літературної мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безпояско О.К., Городенська К.Г., Вихованець І.Р. Граматика української мови: Морфологія / О.К. Безпояско. – К.: Либідь, 1993. – 335 с.
2. Бондар О.І. Темпоральні відношення в сучасній українській літературній мові. Система засобів вираження: Монографія / О.І. Бондар. – Одеса: Астропринт, 1996. – 192 с.
3. Вихованець І.Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті / І.Р. Вихованець // – К.: Наук.думка, 1988. – 256 с.
4. Возний Т.С. Словотвір дієслів в українській мові у порівнянні з російською та білоруською / Т.С. Возний. – Львів: Вид-во Львів. держ. ун-ту “Вища школа”, 1981. – 185 с.
5. Городенська К.Г. Проблема виділення словотвірних категорій/ К.Г. Городенська // Мовознавство. – 1994. – № 6. – С. 22-28.
6. Жуйкова М.В. Типологія власне-видових дієслівних опозицій у сучасній українській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10. 02. 01 “Українська мова” / М.В. Жуйкова // – Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 1997. – 16 с.
7. Загнітко А.П. Теоретична граматики української мови. Морфологія: Монографія / А.П. Загнітко. – Донецьк: ДонДУ, 1996. – 437 с.
8. Ільїн В.С. Префікси в сучасній українській мові / В.С. Ільїн. – К.: Вид-во АН УРСР, 1953. – 167 с.
9. Смаль-Стоцький Р. Примітивний словотвір / Р. Смаль-Стоцький. – Варшава, 1929. – 200 с.

10. Соколова С.О. Префіксальний словотвір дієслів у сучасній українській мові: Монографія / С.О. Соколова // – К.: Наук.думка, 2003. – 288 с.
11. Словник української мови: в 11 т. – Т. 9. – К.: Наука, 1978. – 542с.
12. Юрчук Л.А. Питання суфіксального словотворення дієслів у сучасній українській мові / Л.А. Юрчук. – К.: Вид-во АН УРСР, 1959. – 100 с.

УДК 811.161.2373.7

СЕМАНТИЧНІ ПЕРИФРАЗИ ІНТЕРНЕТ-МЕДІА

Степаненко О.К., к. філол. н., доцент

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

У статті розглядаються теоретичні засади дослідження семантичних перифразів українських Інтернет-медіа.
Ключові слова: деривація, Інтернет-медіа, перифраз, текст, комунікація, адресат, семіозис, номінація, універсум.

Степаненко Е.К. СЕМАНТИЧЕСКИЕ ПЕРИФРАЗЫ ИНТЕРНЕТ-МЕДИА / Днепропетровский национальный университет им. Олеса Гончара, Украина.

В статье рассматриваются теоретические основы исследования семантических перифраз украинских Интернет-медиа.
Ключевые слова: деривация, Интернет-медиа, перифраз, текст, коммуникация, адресат, семиозис, номинация, универсум.

Stepanenko O.K. SEMANTIC PARAPHRASE OF INTERNET-MEDIA / Dnipropetrovsk National University named after Oles Gonchar, Ukraine.

The article deals with the theoretical bases of analysis of semantic periphrasis of Ukrainian internet-media.
Key words: derivation, internet-media, paraphrase, text, communication, addressee, semiosis, nomination, unisversum.

Індивідуум як учасник комунікації відчуває близькість до свого народу, однаковість із ним. При цьому він користується його мовою, намагається спілкуватися так, щоб бути зрозумілим. Водночас він прагне “мати свою мову”, свій індивідуальний стиль. Глибина розуміння цього детермінує сміливість, самобутність, новизну і складність його висловлювань. Цю закономірність констатував у свій час ще К.Фосслер [21, с. 357].

Пересвідчитися у її справедливості дає змогу спостереження за сучасними Інтернет-медіа. Поряд зі стандартом, обов’язково наявним у будь-якому тексті публіцистичного стилю, зразки Інтернет-медіа вміщують також потужний виражальний компонент. Публіцистичний мовленнєвий контекст, зазначає М. Москвіна, характеризується тим, що в ньому відбувається реалізація двох прагматичних настанов: на досягнення інформаційно-оцінної насиченості і на досягнення емоційно-експресивної виразності. З цією метою адресант використовує цілу низку прийомів [14, с. 18]. Одним з них виступає перифраз. Перифразами вважаються “слова, усталені словосполучення (зрідка – речення), що є образно-переносними і описовими найменуваннями предметів, явищ, істот, осіб тощо” [16, с. 435]. Перифрази виступають вторинними (часто оцінними) номінаціями відомих суб’єктів (об’єктів), мають з первинними назвами тотожну денотативну частину значення і вживаються зі стилістичною метою [5; 10]. Сутність перифраза як стилістичного прийому, вважає Г.Євсєєва, “полягає в контекстуальній заміні однослівного найменування описовим виразом. При цьому в перифрастичному звороті на перший план висувається якась якість, ознака об’єкта чи поняття, який описується, і ця якість чи риса суттєві в певному контексті чи ситуації. Основне призначення перифрази як стилістичного прийому – посилити виразність тексту, дієвість вислову. Останнє найчастіше розв’язується за допомогою конотативного компонента, який доповнює основний зміст описового виразу, що утворює перифразу” [6]. Водночас перифраз являє собою процес, у якому відбувається реалізація здатності мовної системи здійснювати нове найменування предмета через виділення якоїсь (однієї з багатьох) його риси. Таке виділення за допомогою описового вислову номінативного характеру одночасно засвідчує також суб’єктивне ставлення автора до описуваного об’єкта, фіксує авторську характеристику [3; 4, с. 145].

Сучасний етап розвитку української мови характеризується активізацією вживання перифразів, що зумовлюється аксіологічно-експресивною природою цих одиниць, а також бурхливим розвитком сфери соціальної комунікації. Широке застосування перифразів у текстах медійних видань зумовлене тим, що “вони увиразнюють думку, стають не лише другим найменуванням предметів, а й виділяють їх певні характерні риси, необхідність у яких викликається тематичним спрямуванням того чи іншого публіцистичного тексту. І тут їх художньо-естетична функція визнана і виправдана” [8].